

Universitatea „Lucian Blaga“ din Sibiu, Facultatea de Litere și Arte
„Lucian Blaga“ University from Sibiu, Faculty of Letters and Arts

Jean-Marie Gustave le Clézio. Căutătorul de sensuri

Jean-Marie Gustave le Clézio. The Seeker of Meanings

Jean-Marie Gustave Le Clézio is the author of a broad and versatile work. The heterogeneity of his novels, extremely varied, not only thematically but also in terms of narrative techniques, offers something for everyone, reconciling over the years, attitudes and views on the existence. The novelist finds himself in a constant search of itself, being a rootless who explores the details of an anxious interiority, prolonged, even overlapped, in the world object. In the second part of his work, he discovers the outside world, the South, the distant cultures, seeking for the meanings and the seeds of the freedom untouchable in the space of the European culture and the contemporary urban areas. All his work, in full accord with his existence, is built in the spirit of the “flights” he evokes and describes in one of his novels.

Keywords: Jean-Marie Gustave Le Clézio, the Nobel Prize, experimentalism, voyage

Institution's address: Bd. Victoriei, no. 5-7, Sibiu, Romania; tel. +40 269 215556; fax. : +40 269 212707;
web: <http://litere.ulbsibiu.ro>

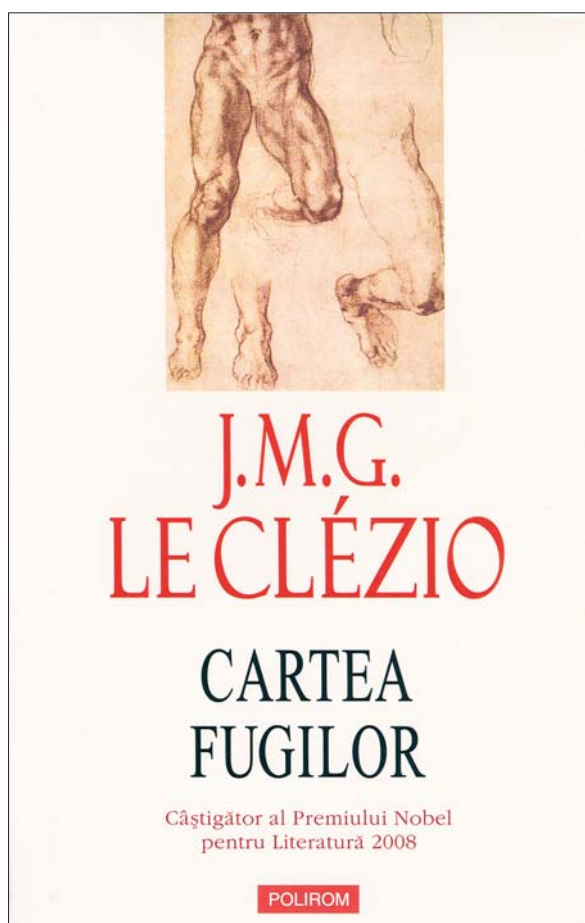
Personal e-mail: dragosvarga@yahoo.com

Fantoma Nobelului ce bântuie an de an mediile literare de pe întreg mapamodul este una mai degrabă simpatică, de tipul candidului Gaspar. Nu mai sperie pe nimeni, din când în când produce ușori fiori, iar polemicile iscate *post festum* sunt uneori mai generoase și mai captivante decât operele laureaților. Pentru oricare din ei, fie că e vorba de Orhan Pahmuk, de Doris Lessing, Herta Müller sau J.M.G. le Clézio se vor găsi destui entuziaști care să ridice statui, dar și nenumărați nemulțumiți, indignați, nedumeriți care să le conteste valoarea sau, cel puțin, oportunitatea atribuirii râvnitului trofeu și a cecului aferent. Mario Vargas Llosa amintea într-un interviu o soluție pe care unul dintre confrății săi literari o sugerase ironic cu privire la acest spinos subiect: în loc de a isca invidia unui milion de scriitori față de alesul ce intră în posesia unui million de dolari, mai bine s-ar împărți celor un milion de scriitori câte un dolar. S-ar evita așa toate discuțiile legate de opțiunile politice, sexuale, rasiale etc. ale unor scriitori pentru care Nobelul nu ar trebui să reprezinte, în nici un caz, o finalitate, un scop în sine.

2008 a fost, din punctul acesta de vedere, anul lui Jean-Marie Gustave le Clézio, autor al unei opere pe cât de vaste, pe atât de versatile. Eterogenitatea romanelor sale, extrem de variate, nu doar tematic, dar și din perspectiva tehnicilor narative abordate, oferă câte ceva pentru fiecare, reconciliind, de-a lungul anilor,

atitudini și viziuni asupra existenței dintre cele mai diverse. E traiectul unui scriitor aflat într-o permanentă căutare de sine, al unui deznădăcinat care, după ce explorează la maximum detaliile unei interorități angoasate, prelungite, suprapuse chiar, în lumea obiectuală, descoperă cu voluptate lumea din afară, a Sudului, culturile îndepărtate, sălbătice, natural, întrezărind în ele germenii unei libertăți imposibile în spațiul culturii europene și al urbanului contemporan. Întreaga sa operă, în deplină concordantă cu existența sa, e construită în spiritul “fugilor” pe care le evocă și le descrie în romanul său din 1969, fugă de propriul eu, de clișee, chiar și atunci când combate clișeele: “Romane care bombăne, romane care flecăresc precum bătrânele. (...) Romane scrise la persoana întâi, dar în care naratorul e foarte departe, ascuns după pereții lui de hârtie. (...) Toate făcute pentru oameni, cunoscându-și defectele, flatându-și lașitățile, torcând încetșor împreună cu ei. Niciodată romane de dincolo de moarte, niciodată romane pentru renaștere sau pentru supraviețuire! (...) Și atunci eu ce am de spus? (...) Oare eu nu vorbesc despre probleme? Scriu oare pentru oameni sau pentru muște?”¹. E o operă care scapă descrierilor cu caracter generalizator, fiind la fel de mișcătoare precum autorul ei. Nomadismul scriitorului este, în egală măsură și al operei. Franța, Statele Unite, Thailanda, Mexic, Panama, Haiti, Maroc, Insula Mauritius, Nigeria sunt, nu doar spațiile în care

se mișcă romancierul, ci și puncte pe harta stilistică și tematică a cărților lui J.M.G. le Clézio. De la romanele din perioada debutului, *Proces-verbal*, *Potopul* sau *Cartea fugilor*, ce lasă impresia unei înscriseri în linia romanului reist, promovat de reprezentanții noului roman francez, până la romanele sale africane sau sud-americane pare o distanță destul de mare. În realitate, ele sunt rezultatul aceleiași căutări a unui sens și a unui sine care-și modifică imaginea la contactul cu lumile pe care le explorează. Romanele sale de după 1970 au o patină pronunțat exotica, dar nu rămân, asemenea multora din romanele exotice ale vremii, în sfera unui decorativism de circumstanță. Nu culoarea exotica îl interesează pe J.M.G. le Clézio, cât modul în care noul mediu și noile culturi îl modifică și îl pun în valoare.

Marginalitatea asumată a personajelor din primele sale romane, Adam Pollo din *Proces-verbal*, François Besson din *Potopul*, tânărul Hogan din *Cartea fugilor*, se va transmite și personajelor din romanele de mai târziu, Alexis din *Căutătorul de aur*, Laïla, fetița pe jumătate surdă, răpită din tribul ei, din *Peștișorul de aur*, chiar și Daniel, tânărul geograf sedus de imaginea Camposului stăpânit de poporul-curcubeu, din *Urania* etc. Diferența constă în faptul că, treptat, această marginalitate dobândește un sens filtrat în athanorul unor noi valori existențiale. Uneori teziste, aceste

romane au în vedere ciocnirea dintre civilizația modernă și culturile primitive, globalizarea, reîntoarcerea la natură, la senzualismul primitiv, globalizarea, toleranța, minoritățile, amendarea rasismului. Corecte politic, prea evident în unele cazuri, precum în *Peștișorul de aur*, romanele lui J.M.G. le Clézio din această categorie prezintă însă reale calități stilistice și redescoperă un patos la povestirii pe care în primele romane îl subscriesese unei febrile predispoziții contemplativ-descriptive. Romancierul împacă în timp și formula romanului narativ, marcând intrarea sa în zodia fabulei și ieșirea de sub tirania obiectelor și a privirii suverane, surplusul epic și verva ficțional-imaginativă înlocuind însă insolitele sale revelații poetice.

În *Potopul*, pasajele descriptive, *chosiste*, constituie partea de rezistență a romanului. Un univers în extincție, măcinat parcă de un morb generalizat, reprezintă aici fundalul unor evenimente mai degrabă banale, prezentate epopeic, în spirit joycean și păstrând forma amplelor narațiuni din perioada romanului umoristic englez, cu titluri rezumative ale capitolelor: François Besson ascultă magnetofonul, citește ziarul în prima cafea, joacă flipper în a doua cafea, are întâlnire cu Josette, privește femeia adormită, îi face fișa corpului, are o conversație cu un vânzător orb de ziare, apoi muncește, are întâlnire cu o femeie roșcată, cunoaște foamea și singurătatea, se spovedește, învață meseria de cerșetor, ucide un necunoscut, iar în final ascultă banda în care prietena sa Anna își descrie ultimele clipe înainte de a se sinucide. Eroul romanului, un paria de tipul lui Adam Pollo, ce vede moartea pretutindeni, înregistrează metodic semnele tanatofore ale lumii înconjurătoare: "...Scheletele scarelor și ale străzilor, fosilele oamenilor și ale clinilor rămăneau abandonate aici și colo, sub soarele conștiinței. (...) Ploaia clipcea pe aceste oseminte cu un foșnet vâscos și, între picăturile de apă, între izbucnirile sonore, se năștea un vârtej, care orienta din nou elementele spre centrul sticlei de la fereastră. Solzii pământului erau duri și insensibili, ca pe flancurile unui pește. Amorteala plana; uriașa cavernă a tăcerii își desfășura mantia. Ca un difuzor inversat, botul ferestrei înghițea suma tuturor zgomotelor din oraș și dădea calmul tragic...". Un maximum de metaforizare, după cum observa Irina Mavrodin la data apariției romanului, în opoziție cu absența totală de metafore, programatic urmărită, din romanele lui Alain Robbe-Grillet, și o surprindere pluridimensională a realității, față de perspectiva "fotometrică", a suprafețelor plane, din romanele aceluiași Alain Robbe-Grillet.

Obiectualismul exersat în aceste prime romane nu efacează însă complet imaginea "eroilor". Subțirimea firelor narative, lipsa unui apetit fabulatoriu specific construcțiilor epopeice și romanești pe care le evocă aluziv J.M.G. le Clézio, sunt compensate de jocul referințelor intertextuale pe care îl construiește

naratorul. Încă de la apariția *Procesului-verbal*, criticii observaseră că romancierul este destul de greu de clasat și că înscrierea în linia noului roman francez e valabilă numai până la un punct, personajele sale fiind și o sinteză a întâlnirii scriitorului cu existențialismul și cu marile creații românești inovatoare ale secolului XX, cu unele dintre ele intrând de altfel în dialog. O conștientizare profundă a deriziunii umane și a unei scări greșite de valori pe care se fundamentase societatea contemporană, dusese, în anii postbelici, la apariția acestui personaj-paria, marginal, deklasat, vagabond, cerșetor, care respinge întreg eșafodajul de false valori ale societății moderne. E vorba de aceeași conștiință dezabuzată care, în literatura română, a dat naștere, prin vocea lui Matei Călinescu, cerșetorului filosof Zacharias Lichter, denunțând ipocrizia generalizată, nimicnicia indivizilor, putreziciunea ce macină instituțiile și raporturile inter-umane. Modelele la care face aluzie autorul *Potopului* sunt ușor de recunoscut: Stephen Dedalus, Joseph K, Mersault, la fel de transparente fiind și experiențele pe care le traversează Adam Pollo și François Besson: obsesia soarelui care orbește, uciderea necunoscutului, întâlnirea preotului, spovedania, întâlnirea vânzătorului orb, care-l învață arta ascultării, relatarea câtorva episoade din viața filosofului cinic Diogene, mai apoi experimentarea cerșetoriei, coborârea în infern, renunțarea la bani, la iubire, la serviciu, la fericire, ispășirea, toate sunt *déjà-vu*-uri ale unei lumi resemantizate doar prin acest dialog literar-cultural.

Sensurile căutate sunt însă întotdeauna *ailleurs*. Așa se produce practic schimbarea la față a scriitorului, prin descoperirea noilor lumi și culturi, a unui alt tip de înțelepciune, întors spre lucrurile simple și care aduce vizibil cu învățăturile deja invocatului Diogene. Romanul *Căutătorul de aur*, unul dintre cele mai reușite, contopeste mai multe mituri și teme literare, de la cel biblic, până la cel al lui Robinson Crusoe sau cel al comorii din insulă, configurând însă traiectul simbolic al unei interesante și fascinante prefaceri spirituale. Alexis, personajul narator al cărții își povestește călătoria în insula Rodrigues, în căutarea comorii Corsarului necunoscut, sub a cărei fascinație trăise și tatăl său, precum și experiența anilor de război. Îndrăgostit de Ouma, o tânără din tribul manafilor, Alexis ajunge în cele din urmă să înțeleagă, imediat după întoarcerea din război, semnificația comorii căutate: “Voi, cei din lumea bună – îi spune Ouma, înainte să afle de înrolarea sa voluntară în armată –, credeți că aurul e cel mai important și mai demn de a fi dorit, iar din cauza asta faceți războaie. Peste tot oamenii se duc la moarte ca să aibă aur”²³. La revenirea în insulă, în singurătate, contemplând stelele, întors spre sine, descoperă singur ceea ce fata aceea “ciudată și sălbatică” știa, și anume taina Corsarului: configurația Golfului Englezilor era cea a universului, insula fiind locul de reclusiune și împăcare cu sine a

Corsarului, după violența luptelor, după omoruri: “De când am înțeles taina planului Corsarului necunoscut, nu mai simt în mine nici o grabă. Pentru prima oară de când m-am întors de la război, mi se pare că cercetarea mea nu mai are același sens. Odinioară, nu știam ce caut, pe cine caut. Eram prins într-o amăgire. Astăzi sunt despovărat de o greutate, pot trăi liber, pot respira”²⁴. Ca și povestea, finalul este extrem de simplu și, bineînțeles, previzibil. Le Clézio nu este adeptul răsturnărilor spectaculoase, al intrigilor prea alambicate, preferând să se concentreze pe scriitura sa, fiind unul dintre puținii romancieri contemporani adepți ai calofilismului care, totuși, nu devin greoi prin supralicitarea metaforelor. În cazul său, având în vedere statutul său de veșnic “căutător”, metafora, figură de stil creatoare de lumi și de sensuri, devine chiar un accesoriu necesar în acest demers exploratoriu.

Paradoxal, în momentele în care se lasă prins în ițele istoriei narate, renunțând la construirea meticuloasă a scriiturii, prozatorul devine conformist, prizonier al stereotipurilor, al corectitudinii politice, precum în istoria tinerei indiene hilal, Laïla, din *Peșșisorul de aur* care supraviețuiește exemplar nenumăratelor încercări la care e supusă, abuzurilor sexuale la care e supusă rând pe rând de protectorii ei, atât africani, cât și europeni. Firește, e o autodidactă, urmează și cursurile facultății de filosofie, citează cu nonșalanță din Lenin, din Fanon, din Sartre, dar, asemenea celorlalte egouri experimentale ale lui le Clézio, este, înainte de toate, practicanta unei filosofii personale, bazate pe atingerea unei libertăți, fie ea și doar interioară, și căutarea rădăcinilor, a unui *establishment* existențial care să-i dea un sens. Din acest periplu ce cuprinde locurile copilăriei africane, călătoria până în Franța, experiența pariziană, cea din Nisa, apoi peripețiile americane, în Boston, Chicago, până la revenirea în ținuturile natale, eroina iese întărită, finalul anunțând, în spirit hollywoodian, nu doar regăsirea unei lumi pierdute și a rădăcinilor, a mamei de lângă care fusese răpită în urmă cu cincisprezece ani, ci și venirea pe lume a unui copil: „Asta e locul, sunt sigură. Lumina zenitului e atât de albă, strada atât de pustie. (...) Parcă simt deja în burtă loviturile ușoare ale copilului pe care îl voi avea, care va trăi. Și pentru el am venit aici, la capătul lumii. (...) Nu am nevoie să merg mai departe. Acum știu că am ajuns la capătul călătoriei mele. (...) Aici, atingând cu mâna praful deșertului, ating pământul unde m-am născut și mâna mamei mele. (...) Înainte să plec, i-am atins bătrânei mâna netedă și aspră ca o piatră de pe fundul mării: o singură dată, ca să nu uit”²⁵. Un roman cuminte, cu teme aduse la zi, pe linia marketingului editorial, având, în contextul general al operei lui le Clézio, o importanță mai degrabă minoră, comparabilă cu ceea ce înseamnă, de exemplu, *Rătăcirile unei fete nesăbuite* în contextul operei lui Mario Vargas Llosa (de altfel, similitudinile tematice între cele două romane, clișeele

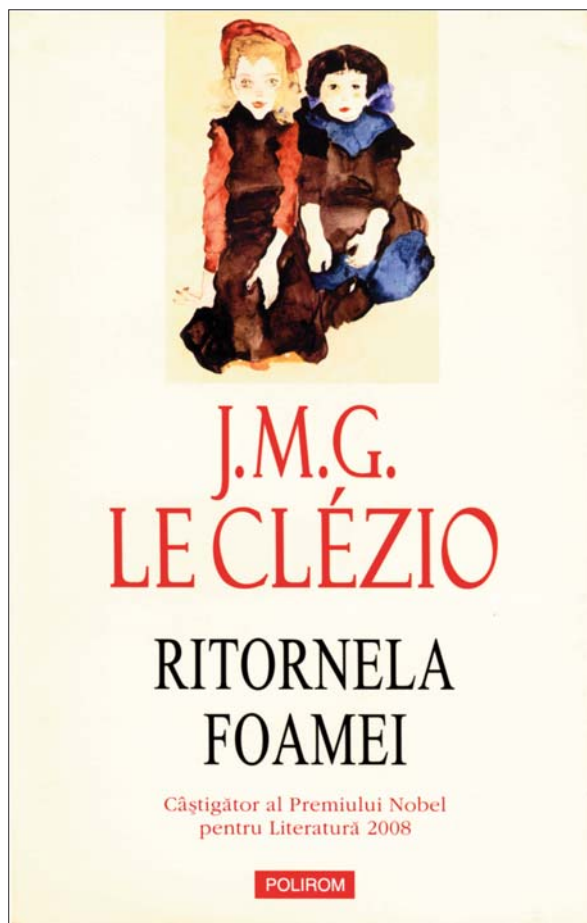
comune sunt numeroase): un exercițiu narativ pe gustul marelui public, păstrând însă destul de puțin din spiritul autorilor.

Oarecum diferit ca și formulă narativă, bazându-se pe un flux al memoriei interioare ce resuscitează imaginea unei “fete care a fost, fără voia ei, o eroină la douăzeci de ani”, mama sa, este *Ritornela foamei*. Povestea lui Ethel, depănată într-un acaparant tempo muzical ce justifică și alegerea titlului, e povestea decăderii unei familii, reflectată în conștiința unei fete ce asistă pas cu pas la năruirea unor visuri ale copilăriei: Casa Mov, promisă de străunchiul Soliman, oaza de liniște din mijlocul Parisului, prietenia Xeniei, pierderea proprietăților în urma speculațiilor financiare ale tatălui, sărăcirea, războiul etc. Eroina le înregistrează pe toate ca pe niște semne ale unei mai drepte așezări și ale unei primeniri morale a societății: “Ethel a stat să cugete. Într-un fel, era drept să fie așa. Cu toții erau pedepsiți, abandonati, trădați, ca un răspuns dat trecutei lor trufii. Nestatornicii, artiștii, afaceriștii, speculanții, prădătorii. Și de asemenea toți cei care își manifestaseră cu orgoliu superioritatea morală și intelectuală, regaliștii, fourieriștii, rasiștii (...). În cursul tuturor acestor ani, fuseseră persoane sus-puse, își dăduseră ifose de la tribunele lor; vorbiseră într-una melițându-și discursurile împotriva evreilor, împotriva negrilor, împotriva arabilor, își debitaseră fanfaronadele cu aerul lor de justițiar și de matamori”⁷⁶. Romanul e mai mult decât o sondare emoțională a propriilor amintiri, devenind, în final, contrapunctiv față de conversațiile de salon înregistrate fragmentar de fetița Ethel, o pledoarie pentru toleranță, pentru înțelegere între semenii, pentru o nouă morală.

Premisele conferirii Nobelului sunt, măcar din acest punct de vedere, întrunite. Acelea ale unui scriitor militant, stăpân pe un discurs narativ perfect articulat, translând cu ușurință dinspre istorie înspre descripție, opunând polemic culturile primitive și exotismul Sudului găunoasei civilizații occidentale. Întrezărim însă, printre semnalele pe care romancierul le transmite din spatele lumilor și culturilor asimilate cu entuziasmul neofitului, inevitabilitatea eșecului. Ca și Urania, ținutul utopic închipuit de micuțul Daniel, nici “noua” lume veche resuscitată de J.M.G. le Clézio, nu pare a avea mai mulți sortii de izbândă.

Note:

1. J.M.G. le Clézio, *Cartea fugilor*, traducere din limba franceză și note de Rita Chirian, Editura Polirom, Iași, 2009, p. 57-58;
2. J.M.G. le Clézio, *Potopul*, ediția a II-a revăzută, traducere din limba franceză de Viorel Grecu, Editura ART, București, 2008, p. 12-13;
3. J.M.G. le Clézio, *Căntătorul de aur*, traducere de Șerban Velescu, Editura Univers, București, 2009, p. 210;
4. *Ibidem*, p. 259;
5. J.M.G. le Clézio, *Peștișorul de aur*, traducere din limba

franceză de Claudiu Komartin, Editura ART, București, 2009, p. 213-214;

6. J.M.G. le Clézio, *Ritornela foamei*, traducere din limba franceză și note de Ileana Cantuniari, Editura Polirom, Iași, 2009, p. 177-178

Bibliography:

Le Clézio, J.-M.G., *Cartea fugilor / The Book of Flights*, traducere din limba franceză și note de Rita Chirian, Editura Polirom, Iași, 2009.

Le Clézio, J.-M.G., *Căntătorul de aur / The Prospector*, traducere de Șerban Velescu, Editura Univers, București, 2009.

Le Clézio, J.-M.G., *Peștișorul de aur / The Golden Fish*, traducere din limba franceză de Claudiu Komartin, Editura ART, București, 2009.

Le Clézio, J.-M.G., *Potopul / The Flood*, ediția a II-a revăzută, traducere din limba franceză de Viorel Grecu, Editura ART, București, 2008.

Le Clézio, J.-M.G., *Ritornela foamei / Ritournelle of Hunger*, traducere din limba franceză și note de Ileana Cantuniari, Editura Polirom, Iași, 2009.

Le Clézio, J.-M.G., *Urania / Ourania*, traducere din limba franceză de Mădălin Roșioru, Editura ART, București, 2009.